A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HATÁSA ZENEMŰVÉSZETÜNK FEJLŐDÉSÉRE

ÍRTA

HÜBAY JENŐ

TISZTELETI TAG

(ELŐADTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK 1927 MÁJUS 8-ÁN TARTOTT ÜNNEPI ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1927

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

A Magyar Tudományos Akadémia abban a nagy megtiszteltetésben részesített, hogy megbízott annak kutatásával, százéves fennállása alatt milyen hatást gyakorolt a magyar zeneművészetre és fejlődésére s hogy ez milyen módon nyilvánult meg?

Megvallom, midőn e megtisztelő megbízatást átvettem, aggályaim támadtak, képes leszek-e e feladatnak megfelelni? Minthogy a Tudományos Akadémia főképpen a tudományok nagy problémáinak és kérdéseinek megoldásával és megvilágításával foglalkozik, kételyeim voltak, áll-e majd rendelkezésemre olyan anyag, amelyből következtetéseket vonhatok a Tudományos Akadémiának a zeneművészethez való viszonyára és befolyására. Ám átlapozva az Akadémia annáleszeit, csakhamar meggyőződhettem, hogy a Tudományos Akadémiának zeneművészettel foglalkozó tagjai az Akadémia megbízásából állandóan foglalkoztak zenei kérdésekkel, de különösen a magyar népies és egyházi zene eredetének és fejlődésének kutatásával és ennek eredményéről az Akadémia nyilvános ülésein gyakran be is számoltak. Midőn tehát behatóan kezdtem foglalkozni a reám bízott feladattal, örömmel és megelégedéssel győződtem meg, hogy a Tudományos Akadémia nem volt néma szemlélője hazai zenénk fejlődésének, hanem mint aktív szereplő, zeneművészetünk legfontosabb problémájának megoldását tűzte ki célul: népdalkincsünk történetének megállapítását. Nemcsak ebben merült ki az Akadémia működése és befolyása, hanem ama cserekölcsönnél és hatásnál fogva, mely a tudományok és művészetek között a mindenkori kultúrközösségekben fennállott, az Akadémia nemcsak mint magas színvonalú szellemi testü-

let volt kihatással a hazai művészetek kialakulására, hanem zeneszerető és zeneértő tagjai egyénileg is előmozdították hazai zeneművészetünk érdekeit.

Így tehát bízvást állíthatom, hogy az Akadémia fenn állása óta minden alkalmat megragadott és minden befolyását érvényesítette, hogy az akkor még szunnyadozó és fejletlen magyar zene ügyét előbbre vigye. Remélem, hogy fejtegetéseim során ez állításomat be is fogom bizonyíthatni.

Mielőtt azonban áttérnék állításaim fejtegetésére, legyen szabad rövid visszapillantást vetnem zeneművészetünk helyzetére, viszonyaira és főbb mozzanataira az Akadémia alapítása előtt és után. Nem térhetek ki ez elől, mert különben a tárgyi összefüggést az Akadémia alapítása és zeneművészetünk fejlődése között nem tudnám kimutatni.

A magyar zeneművészetnek, melynek szárnybontása az Akadémia alapításával körülbelül összeesik, legnagyobb és legfontosabb problémája kétségtelenül annak megállapítása volt, hogy az ezeréves magyar népnek milyen volt éneke, midőn e hazát elfoglalta; mit és hogyan énekelt és évszázadokon át, viszontagságok közepette, milyen változásokon ment az keresztül.

Nem szorul bizonyításra, hogy minden ember énekel. Az ének valószínűleg a beszédet is megelőzte, mert az ének közvetlenebb, természetesebb és primitívebb a beszédnél. Az ősember kitörő érzelmeinek és indulatainak bizonyára hangokkal, tehát énekkel adott kifejezést. A magyar nép, midőn ezer év előtt a Kárpátokon át elfoglalta e hazát, nemcsak harcolt, hanem énekelt és táncolt is. De vájjon milyen volt ez ének, milyenek voltak e dalok s e táncok kísérő zenéje? Ez a nagy probléma, ez a nagy kérdés! Ennek kutatásához és részben való megoldásához az Akadémia nagy mértékben hozzájárult. Az Akadémia kiadásában igen sok tartalmas értekezés, sőt több jeles tagjától és néhány fáradhatatlan kutatótól összefoglaló művek is jelentek meg ebben az irányban.

Az Akadémia céltudatosan járt el, mikor már 1833-ban tagjai sorába választotta Mátray Gábort. E nagyműveltségű férfiú, a magyar zene iránti lelkesedésből sok régi magyar éneket és dallamot hozott napfényre; eredményes

kutatásával és magyarázó irataival sok jó szolgálatot tett ez ügynek.

1875-ben Bartalus Istvánt választja meg az Akadémia levelező tagjának és előzetesen megbízza, hogy az Ausztriában levő zeneműtárakat tanulmányozza azon szempontból, vannak-e ezek között magyar vonatkozású művek vagy szerzemények magyar szerzőtől. Bartalus megfelelt e megbízatásnak és az Akadémiának kimerítő jelentést tett. Ugyancsak megbízatást kap a Kisfaludy-Társaságtól magyar népdalok gyűjtésére. Bartalust e munkájában a Tudományos Akadémia melegen támogatta. Erre vonatkozólag Bartalus a «Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteményének» előszavában a következőket írja: «A Magyar Tudományos Akadémia már a harmincas évek elején nemcsak pártolólag nyilatkozott népdalaink érdekében, hanem szerkesztőket is nevezett ki azok gyűjtésére és kiadására. E határozat életbeléptetését azonban kénytelen volt bizonytalan ideig elnapolni. A Kisfaludy-Társaság 1843 december 2-án tartott ülésében szintén elhatározván a dalok gyűjtését, rendelkezésére adatott az Akadémia félretett gyűjteménye az Akadémiának azzal az óhajtásával, hogy amennyire lehet, legyen tekintettel a dalok zenéjére is, hangsúlyozván egyszersmind, hogy a dallamok ne jussanak azok sorsára, melyeket idegen ajkú zeneművészek avatlanul elferdítettek».

A Bartalus gyűjtötte népdalok első kötetei már a hetvenes évek elején jelentek meg. Ezek több mint félezer magyar népdalt tartalmaznak; harmonizálva és zongorakísérettel ellátva kerültek a nyilvánosság elé. Noha e dalok harmonizálása és zongorakísérete az akkori átlagos jó mesteremberi munka színvonala fölé nem emelkedik, mégis azáltal, hogy ily nagymennyiségű népdal közkézre bocsáttatott, e dalkinccsel mindenki megismerkedhetett, abból szabadon meríthetett, oly nagyjelentőségű volt, hogy a magyar népies dalirodalom nyomban rendkívüli módon fellendült. Nagy érdeme ez Bartalusnak, a Kisfaludy-Társaságnak, de a Tudományos Akadémiának is, mely e törekvéseket hathatósan támogatta és védszárnyai alá vette; mert ezzel kapcsolatosnak tartom a népszínmű páratlan felvirágzását.

Igaz ugyan, hiába kaptuk volna a szebbnél-szebb magyar népdalokat, ha ezek nyomában nem tűnik fel a nemzet felejthetetlen csalogánya: Blaha Lujza. Pálmay Ilkáról, Hegyi Arankáról, Kopácsy Juliskáról, Tamássyról se feledkezzünk meg. De még ezek sem vitték volna diadalra sem a magyar dalt, sem a népszínművet, ha a Népszínház élén nem Rákosi Jenő áll, ki felismerve a rendkívüli körülmények szerenesés összejátszását, egyesíti az összes tényezőket és felhasználja a népszínmű érdekében. E szándékában azonban bizonyára nemcsak színházpolitikai okok vezették, de nagy mértékben azon meggyőződése is, hogy a népszínművekkel, melyekben à kitűnő előadás à gyönyörű magyar muzsikával vetélkedett, hatalmas és hathatós magyarosító kultúreszközt nyert, melyet a legteljesebb mértékben ki is használt. A Népszínház e fényes korszakának köszönjük Tóth Edét, Csepreghy Perencet, Almássy Tihamért . . . Akkor váltak népszerűkké Szentirmay Elemér, Bánffy György, Serly Lajos, Dankó Pista dalai. E szép magyar dalok elterjedtek az egész országban s valóban népdalokká váltak, mert a nép is ajkára vette, így tehát az Akadémia a népdal iránti érdeklődésével közvetve hozzájárult a Népszínház és népszínmű fellendüléséhez.

Az Akadémia nem állt meg az első lépésnél, hanem több irányban iparkodott a magyar népdal eredetére és kialakulására vonatkozó körülményeket felderíteni. Bogisich Mihályt megválasztja 1880-ban levelező tagnak és megbízza őt a magyar egyházi ének kutatásával és ismertetésével. Bogisich részben felderítette, milyen kölcsönös hatásban állottak egymással a népies és az egyházi ének.

1908-ban jelenik meg a magyar dalnak és zenének összefoglaló első monográfiája a Tudományos Akadémia kiadásában. Címe: «A magyar népdal zenei fejlődése». Szerzője: dr. Fabó Bertalan. Ez az első mű, amelyben szerzője minden rendelkezésünkre álló adatot áttekinthetően összefoglal. Nem volt könnyű a feladat, mert a magyar dalnak és zenének összefoglaló monográfiája nem volt. Helyesen írja Fabó előszavában: «Végig menni a magyar népdal sok százados történetén, olyan korszakokban is, amelyekben forrás alig volt és ahol sötétben kell nézni a gyenge nyomot, két rímhez

meg kell lelni a verset és a mellett irtani a téves véleményeknek sokszor már meggyökerezett gyomját, a helyeset megindokolva, hogy gyökeret verjen, egyik oldalra hányni a gazt, másikra ültetni a tulipánt, mint Gárdonyi mondta, téglát is hordani, vakolatot is keverni, épületet is emelni . . . mindez egy embernek nagy, majdnem teljesíthetetlen feladat». De Fabó Bertalannak rendkívüli ambíciója és szorgalma által ösztökélve, sikerült oly művet alkotnia, amely, ha sok tekintetben hiányos és ítéletében olykor zenei szempontból kifogás alá esik is, világos képet nyújt a magyar népdal eredetének, fejlődésének és felvirágozásának különböző mozzanatairól. Nagy érdem ez, tekintetbe véve, hogy a mi népünk történetének különböző korszakaiban a vészes háborúk és inváziók majdnem minden ősi emléket elpusztítottak. Fabó jelzi azonban a járatlan nyomokat, melyek valamely fontos kiindulási ponthoz vezethetnének. Megmondja, ami van és ami nincs; kimutatja a különböző hatásokat korszakok szerint, melyek a magyar népies zenére befolyást gyakoroltak. Mindezek alapján tán lehetséges lesz és kívánatos is volna, hogy különösen a magyarok bejövetele utáni korszak még megyilágíttassék, annál is inkább, mert idáig homályban van burkolva.

Íme tehát az által, hogy az Akadémia a magyar egyházi ének és népdal felé fordította érdeklődését és azokat az érdemes kutatókat, kik e fontos nemzeti kérdés megoldásán fáradoztak, részint soraiba választotta, részint műveiket kiadta és terjesztette, továbbá az Akadémián kívül álló szakembereket ösztökélt hasonló irányú művek megírására, elérte azt a célját, hogy ma már az egyházi és népének története úgyszólván feltárva fekszik előttünk.

Nem lehet megfeledkeznem hazánk nagy költőjéről, Arany Jánosról sem, a Tudományos Akadémia lánglelkű örökös főtitkáráról, kinek három olyan művet köszönünk, melyekkel a magyar zenével foglalkozó zeneszerzőinknek a magyar versmérték és ritmus tekintetében irányt szabott. E művek címei: *A magyar nemzeti versidom, Népiességünk a költészetben, A magyar népdal az irodalomban.* Arany János maga is foglalkozott zenével, megtanult énekelni,

gitározni és tamburázni. Alapos ismerője és gyűjtője volt régi népdalainknak, sőt maga is komponált dalokat, amelyek egynémelyike népszerűségre tett szert, mint pl. a «Kondorosi csárda mellett» című és «A szép vitéz katonának gyöngy arany - élete» című ropogós katonadal. Halhatatlan költőnk e működésével méltán érdemelte ki az egész magyar zenész-világ háláját.

Mielőtt áttérnék a magyar népdal különböző fázisainak dióhéjba szorított általános ismertetésére, rá kell mutatnom és meg kell világítanom azt az időpontot, mikor a magyar műzene fája kezdett meggyökerezni, rügyezni és bimbókat fakasztani. Mert hiszen a műzene fejlődése minden országban szoros kapcsolatban állott a népies zene fellendülésével. Meg kell azonban állni e szónál: műzene. E szó jelentősége: a *művészi formákba öntött zene,* mely műbeccsel bír és amelyet csak művészek tudnak alkotni. A műzenének megírásához a természetadta zenei tehetségen kívül zenei szaktudás is szükséges. Csak a szakképzett zenész alkothat oly zenét, mely a legmélyebb emberi gondolatokat és érzelmeket művészi formákba öntve, kifejezésre juttatja. Párhuzamosan a költészettel, az emberi problémák mélységeibe, magasságaiba, az ember és a természet egész misztikumába képes behatolni; lelki világának gondolatai és érzelmei megtisztultan, művészi formákban, mint költői sugallatok kerülnek aztán a hallgató érzékei elé. Az így keletkezett zenét nevezhetnők műzenének. De rossz szó, mert szurrogátumra: műborra, művirágra, műmárványra emlékeztet. Minthogy azonban a műzene a műszóból keletkezett, valamint a «művészet» szó is, jobb hiányában el kell fogadnunk.

Magában véve tehát a népének és népies tánc nem ad fogalmat egy nemzet zenei kultúrszínvonaláról. Hiszen nincsen nép, bármi alacsony kultúrfokon áll is, amely nem énekelne, nem táncolna. E népénekek lehetnek ugyan többékevésbbé érdekesek vagy tetszetősek, de a művészettől távol állanak. Persze minél dúsabb egy nemzet népdalforrása, annál nagyobb zenei őserőt lehet benne feltenni. De a népdal és néptánc, bármilyen fejlett légyen az, még nem a kultúrának szülöttje, hanem csak erős alapot nyújthat az eljövendő

lángelmének, aki aztán ezen építi fel a nemzeti talajból fakadó nagy műveit, melyek hivatva vannak nemzetének dicsőséget szerezni. A nagy nyugati civilizáció és kultúra történetében ezt a folyamatot mindenütt látjuk. Képzeljük csak el, hogy ugyanakkor, mikor nálunk a Bihari—Csermák—Lavotta-triász működött és első kezdetleges lépéseit tette a magyar műzene terén, ugyanakkor Bach, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven alkották a szomszédországokban örökbecsű műveiket !

Tekintve nemzetünk nagy hajlamát és előszeretetét a zene iránt, tekintve népdalkincsünk gazdagságát, miért volt ez így? Egyszerű a válasz. Azért, mert a műzene kifejlődéséhez az előfeltételek hiányoztak. Nálunk abban a korszakban általános felfogás szerint a művészi foglalkozás nem volt úrhoz méltó foglalkozás. Ha pedig jobb családból származó ifjú mindennek dacára, mégis életpályájának választotta a zenei pályát, kellő kiképeztetés hiányában, művészi színvonalra emelkedni nem tudott. Hiszen zenei iskoláink akkor egyáltalán nem voltak. És mégis megjött a magyar zene felvirágzásának ideje !

1810-ben született Erkel Ferenc, 1811-ben Liszt Ferenc. E két zenei lángelme nem maradhatott hatás nélkül a nemzetre. Ezekkel, valamint a nyomukba lépő további generációk működésével, zenei téren is a kultúrállamok sorába léptünk. E rendkívüli eredményt nemcsak e két nagy magyar zenész megjelenésének és működésének köszönjük, hanem szoros kapcsolatban áll ez zenei iskolák szervezésével, zenei társulatok és színházak keletkezésével. Különösen két esemény volt döntő befolyással zenei kultúránk nagyarányú fejlődésére: a Pest-budai Hangászegyesület alapítása 1836-ban és a Nemzeti Színház megnyitása 1837-ben. Az utóbbi intézet országos választmány vezetése alatt állott. Minthogy azonban 6 évi fennállása alatt, dacára a kötéltáncos mutatványoknak és díjbirkózók előadásainak, a deficit folyton szaporodott, sőt már az alaptőke is meglőn támadva, 1843-ban kénytelenek voltak e műintézetet bérbeadni. Bartay Endre volt a bérlő, aki igen ügyes színházigazgatónak bizonyult. Eredeti műsort iparkodott teremteni; e célt pálya-

díjak kiírásával érte el. Legnagyobb érdeme azonban, hogy dalosjátékokat, népszínműveket és operákat is adatott elő. Ez intézkedés nagyjelentőségű volt a magyar zene kialakulására, mert ezáltal Erkel Ferenc a színház kötelékébe jutott és nyomban megírta és előadatta Báthory Mária c. operáját; csakhamar egyik főművét is, a «Hunyadi László», melynek rendkívüli sikerénél fogva nagy hatása volt zeneművészetünk fejlődésére. Igaz, hogy Erkel Ferenc előtt is voltak már magyar zenészek, kik színdarabokhoz kísérő zenét írtak, sőt Ruzitska Ignác írta meg tulajdonképpen az első magyar operát «Béla futása» címén, mely Kolozsvárott 1823-ban adatott elő igen nagy sikerrel és 1829-ben a pesti városi színházban szép sikerrel megismételték az előadást. De az Erkel előtti művek mégis csak kísérleteknek tekinthetők. Az első zenész, aki a magyar zenét a nyugati kultúra magaslatára emelte, Erkel Ferenc volt. Hunyadi László és Bánk-bán olyan művek, melyek akkor Európa bármely színpadán tetszést és elismerést arathattak volna. Hogy ez nem történt meg, csakis a speciálisan magyar ízű és érdekű szövegeknek tulajdonítható. Erkel nagy tehetsége és rendkívüli sikerei termékenyítőén és buzdítólag hatottak kortársaira és túlzás nélkül lehet állítani, hogy a múlt század második felében a magyar zeneművészet gyermekcipőit már levetette és olyan magyar zeneművek jöttek létre, melyek a külföld hasonnemű műveivel a versenyt felvehették.

Ugyanakkor, midőn Erkel Magyarország fővárosában bontja ki tehetségének szárnyait, Liszt Ferenc utazta be diadalmasan Európát mint zongoraművész s föltárja a külföld előtt a rapszódiáiba foglalt magyar zene kincseit. Sokszor ellátogat hazájába is és a jótékonyság jegyében áldoz a hazai zeneművészet oltárán, lelkesítve a tömeget. Később 1875-ben nagyérdemű Trefort Ágoston kultuszminiszter hazahívja, hogy az akkor alapított orsz. zeneakadémia élére álljon és vezetését átvegye. E nagy és mindenütt csodálatot keltő zenésznek érthetően szűknek bizonyultak a hazai határok és életének nagyobb részét külföldön töltötte, de azért Liszt Ferenc is a legnagyobb mértékben hozzájárult ahhoz a nagy munkához, mely a magyar zeneművészetnek lehetővé tette,

hogy európai színvonalra emelkedjék és a kultúrnemzetek közösségében méltó és tisztelt helyet foglalhasson el. A zeneakadémia életbelépése óta hazánkban az előbbi nagy kárt okozó zenei kontárkodás megszűnt. A tehetség egymagában nem elég; alapos tudás nélkül mit várhatunk? Kis dalokat és táncdarabokat, melyek kedvesek lehetnek és szórakoztatóak, de általános zenei szempontból semmi jelentőségük sincs. Nem lehet szomorúság nélkül elsiklani a fölött, hogy noha mindig voltak hazánkban nagy zenei tehetséggel megáldott egyének, kik hivatva lettek volna maradandó értékű műveket alkotni, mégis kellő tanultság híjján, csak nótázni tudtak. Példa erre Lavotta János, aki kétségtelenül nagy zenei tehetséggel volt megáldva és képes lett volna a legnagyobb műformákkal is megküzdeni, de sajnos, tudása cserben hagyta. Pedig milyen nagy szolgálatot tehetett volna hazájának, ha az akkori korból maradandó értékű műveket hagyott volna nemzetének.

Mint előbb mondám, a XIX. század elején végre megindult az a folyamat, mely zenei téren is a kultúrnemzetek sorába emelt. Zeneiskolák keletkeztek a fővárosban és a vidéki városokban. Eleinte úgyszólván csak az iskolák csirái voltak meg, pl. a XVIII. század utolsó évtizedében a budai főgimnáziumhoz volt a tanítói pályára készülőknek a tanítóképezde csatolva, melyhez egy zenei tanfolyam is tartozott, mely félévre volt szabva. Elképzelhető, milyen hiányos lehetett a fiatalok zenei képzése a két előírt tárgyból: egyházi énekből és orgona játékból. Ma a Zeneművészeti Főiskolán egy ifjúnak, ki e két tárgyból állami oklevelet óhajt elnyerni, kilenc évet kell tanulmányainak szentelnie.

1829-ben keletkezett a Pest városi Énekiskola. Virágzásának korában 40 fiúnövendéke volt. A szegények ingyenes oktatásban részesültek, a tehetősebbek két ezüstforintot fizettek havonként. Ilyen énekiskolákat a szerb és az izraelita hitközségek is tartottak fenn. Nagyjelentőségű esemény az Első Zeneegylet alapítása volt 1818 tavaszán. Ennek a nagyműveltségű Schedius Lajos műegyetemi tanár volt alapítója és elnöke. Tagjai műkedvelők voltak. A klasszikus zene legszebb termékeinek előadását tűzték ki célul. Eleinte az egye-

sület egy jómódú tagjának lakásán tartotta előadásait; a tagok szaporulatával hangversenyeket is rendeztek. Haydn *«Teremtés»* c. oratóriumát is bemutatták többek között. Ez időben más hasonirányú zenei egyesületek is keletkeztek. Ezek között említésre méltók: a Zenegyakorló-Társulat, a Dalnoktársulat, a Budapesti Dalárda és a Vidámság társulata. Ez utóbbi hangversenyeket és táncestélyeket rendezett tagjai számára. Eleinte csak műkedvelőkből álltak tagjai, de később szakzenészekkel egészítették ki zenekarukat. Ez az intézkedés egyenetlenségeket okozott és 1826-ban e társulat feloszlott, de nyomába és örökébe lépett a Pestbudai Hangászegyesület. Messze vezetne és az értekezés határait túllépném, ha kiterjeszkedném azon lelkes és magyar érzelmű férfiak érdemeinek méltatására, kik ez intézményt létesítették és a legnagyobb anyagi és politikai nehézségek között fenntartották és fejlesztették, de nem hagyhatom említés nélkül a következő férfiak nevét, kik az akkori korszakban befolyásuk és tekintélyük latbavetésével előmozdították a magyar zeneművészet érdekeit; e férfiak nevei: Bartay Endre, báró Prónay Gábor és Mátray Gábor. 1851-ben egyesült a Hangászegyesület vezetése alatt álló Énekiskola a hangászegyesülettel és mint «Pestbudai Hangászegyesületi Zenede» működik tovább. Elnöknek báró Prónay Gábort, igazgatónak Mátrája Gábort választották. 1867-ben a hangászegyesületi zenede «Nemzeti Zenedévé» alakult át. Mátray 1875-ben történt elhunyta után utódául Bartay Edét (Endre fiát) választják, egyidejűleg elnöknek gróf Zichy Gézát. E két férfiú működésével a «Nemzeti Zenede» új korszaka nyílik meg. Bartay 25 éven át haláláig szolgálta önfeláldozóan a hazai zeneművészet érdekeit. Főtörekvése volt, hogy a reá bízott intézetet maradiságából felemelje és a külföldi konzervatóriumok mintájára átszervezze. Szem előtt tartotta azonban a középosztály azon érdekét, hogy e társadalmi réteg gyermekei minél olcsóbban és minél gyorsabban juthassanak zenei műveltséghez. Bartay e törekvését az intézet nagyhírű elnöke, gróf Zichy Géza hathatósan támogatta. Bartay halála után gróf Zichy, mint elnök veszi át a Zenede vezetését és alatta az intézet nagy arányban felvirágzott. Kozma

Andor a Tudományos Akadémia kitűnő tagja, emlékbeszédében már méltóan rámutatott Zichy Géza gróf művészi jelentőségére és nagy érdemeire. Mégis legyen szabad róla még a következőket elmondanom: Zichy Liszt barátja és tanítványa volt. Mint félkezű zongoraművész csodálatos technikájával, erejével és kifejezőképességével, lázba ejtette Európa legnagyobb városainak közönségét. Liszt maga is elragadtatással nyilatkozott Zichy előadásáról. A hangversenyekből befolyt összegeket Zichy jótékonycélú intézményeknek adományozta. A Nemzeti Zenedének is tetemes összegeket juttatott. Mint zeneszerző is nagy sikereket aratott. Melodikus dalain, zongoradarabjain és magyar fantáziáin kívül öt operát és egy balletet írt. Az első operája *Alár* volt. Ezután következett *Roland mester,* mely általános tetszés mellett igen sok előadást ért meg Operaházunkban. De főműve a *Rákóczi-trilógia.* Az abban felhasznált témák és motívumok mind magyar zamatnak; kidolgozása magyar. E nagy művével a magyar irályú dalmű érdekeit vélte szolgálni és teljes becsvággyal írta meg. Zeneszerzői működését ezzel megkoronázta. Megemlítendő még, hogy a szövegkönyvek is az ő tollából származnak. Mint a Nemzeti Zenede elnöke és szellemi vezetője rendkívüli tevékenységet fejtett ki. Zichynek köszönhető az intézet nagyarányú fejlődése és térfoglalása. Ő aktív részt vett a művészi és pedagógiai kérdések megvitatásában és az ezekből leszűrődött határozatok keresztülvitelében. Az intézet vezetése az ő kezében maradt a bolsevizmus kitöréséig; akkor erőszakosan távolították el azon intézetből, melynek 43 éven át elnöke, dísze és bőkezű támogatója volt.

Az a zenekultúrái folyamat, mely a múlt század elején a különböző zeneintézetek keletkezésével a fővárosban kezdetét vette, a vidéki nagyobb városokban is megindult, sőt némelyikben, pl. Sopronban, Aradon és Kolozsvárott már a pestbudai hangászegyesület létrejötte előtt állítottak zeneiskolákat. De kétségtelen, hogy a hazai zeneművészet fellendüléséhez leginkább a Nemzeti Zenede működése járult. Azonban ez intézet egyesületi alapon áll s altruisztikus irányzatát tekintve, mindenkor elsősorban fennállását kellett biz-

tosítania. Ez okozta, hogy a vezetőség inkább az általános zenei műveltségre helyezte a súlyt, mint a szakszerű kiképzésre. Ez az irányzat tette lehetővé, hogy előbb évenként sok száz, később sok ezer növendék részesülhetett jutányosán zenei oktatásban. A teljes szakszerű zenei kiképzést azonban ilyen körülmények között a zenede nem nyújthatta. Ennek következménye természetesen az volt, hogy amaz ifjak, kik a zenei pályát választották életcélul, kénytelenek voltak a külföldi nagy zeneintézeteket felkeresni. Egész sora a magyar zenei tehetségeknek külföldre vándorolt s ott fejezte be tanulmányait, nagy kárára a magyar zeneművészetnek, mert ezek nagyrésze többé nem érdeklődött a mi zenénk iránt s tőlünk elidegenedett.

A zeneművészet a múlt S Z cl Z cl d közepétől kezdve világszerte rohamosan fejlődött. Mindenütt felismerték a zene általános művelő hatását politikai; kultúrpolitikai és nemzetgazdászati kihatásait. Wagner Richard művészetével meteorként tűnt fel. Hazánkban is mind erősebben követelték egy állami zenei főiskola létesítését, amely a külföldi nagy zeneintézetekkel a versenyt felvehesse. S íme e pontnál ismét bekapcsolódik a Tudományos Akadémia befolyása a hazai zeneművészet fejlődésére, mert ha nem is corporative, de számos kiváló tagja által hozzájárult ahhoz a nagy mozgalomhoz, amely a Zeneakadémia felállítását célozta. így Zichy Antal melegen támogatta e fontos kultúrügyet. De különösen Csengery Antal, e nagyszabású, sokoldalú kultúrember teljes meggyőződéssel szállott síkra ez új intézmény mellett; többek között ezeket mondta a képviselőházban: «Azt hiszem megsérteném a t. Házat, ha itt hosszas fejtegetésekbe akarnék bocsátkozni a zenének, mint művelődési eszköznek fontosságáról. Olyasmi az, mit már a legrégibb időben, még a művelődés kezdetén is, elismertek a népek». Aztán kifejti, hogy sokan külföldre kénytelenek menni magasabb zeneoktatás miatt. Ha itt találnák meg az oly oktatást, melyet csak országos erővel lehet teremteni, akkor itthon maradnának tehetséges ifjaink s azon összegek sem vesznének el, melyek ezáltal külföldre vándorolnak. S a nemzet tőkéje is mindenesetre emelkednék általa. Lehet-e tehát állítani, hogy

a zeneakadémiára adott költség meddő kiadás? Ellenkezőleg olyan beruházás, mely a nemzetnek bőven kamatoz».

Előrelátó, bölcs szavak, melyek azonban nem győzték meg az akkori képviselőket, mert közülük sokan a művészetet cifra fölöslegnek, luxusnak tekintették.

Noha Deák Ferenc maga is támogatta a javaslatot, azt az 1871-iki év dec. 8-iki ülésen öt szavazattal elejtették.

Midőn két évvel később ismét a képviselőház elé vitte Trefort Ágoston a javaslatot, egy fiatal képviselő tartotta szűzbeszédéi a javaslat érdekében és oly nagy sikert aratott, hogy a zeneakadémia felállítását a február 8-iki ülésén egyhangúlag elhatározták. E fiatal képviselő neve: *gróf* Apponyi Albert. Én ezt az alkalmat is megragadom, hogy hazánk e nagy fiának zeneművészetünk soha el nem múló háláját tolmácsoljam. Sok rosszakaratú akadály és huzavona legyőzése után 1875-ben november 14-én az O. m. kir. zeneakadémia Liszt Ferenc vezetése alatt végre megnyílt.

Kormányunk ez intézkedése kiszámíthatatlan hasznot hozott nemzetünknek. Ez volt kiindulási pontja a magyar zene rohamos fejlődésének és fellendülésének. Ennek köszönjük, hogy zeneművészetünk a nyugati nagy nemzetek zeneművészetének színvonalát elérte. Ennek köszönjük, hogy nagy zenei intézményeinket mind saját erőnkből tudjuk táplálni és fenntartani. Ennek köszönjük, hogy zeneművészetünk legkülönbözőbb ágazatainak egyikében sem szorulunk többé idegenekre.

Ma már alig tudjuk megítélni, milyen nagyjelentőségű tény ez! Hiszen még alig 20—25 évvel ezelőtt az Operaház személyzetének legnagyobb része idegenekből állt; a tiszta magyar nyelvű operai előadások a legnagyobb ritkaságok közé tartoztak. Hát még a tanítás terén milyen áldatlan viszonyok voltak! Nemcsak a fővárosban, hanem különösen a vidéken idegenajkú kontárok lepték el a zeneintézeteket. Ma kizárólag csak a Zeneművészeti Főiskolán állami tanári oklevelet nyert tanerők taníthatnak az állami, városi és magánintézeteinkben. A tanításhoz szükséges idegen nyelvű tankönyvekért tetemes összegek vándoroltak külföldre. A Zeneakadémia fennállása óta a mi zenetanáraink írtak magyar tankönyve-

ket, melyek hazai kiadóknál jelentek meg. Ennek hármas haszna: a nemzeti, kulturális és gazdasági — szembeötlő.

E nagy eredményeket csak úgy érhettük el, hogy a mindenkori közoktatásügyi miniszterek, kik majdnem kivétel nélkül tagjai voltak a Tudományos Akadémiának, belátva a Zenei Főiskola kulturális fontosságát, megértően és bőkezűen támogatták a Főiskola vezetőinek az intézet kiépítésére irányuló törekvéseit.

Báró Wlassics Gyulának, a Tudományos Akadémia illusztris t. tagjának, aki nyolc évig állott a közoktatásügyi kormányzat élén, nagy hálával tartozik a Zenei Főiskola; mert ő indította meg a tárgyalásokat a Zeneakadémia palotájának felépítése érdekében. Báró Wlassics örökébe a Tudományos Akadémia mélyen tisztelt elnöke Berzeviczy Albert lépett. A zeneművészet iránti meleg szeretetének, érdeklődésének és erélyének köszönjük, hogy a Zenei Főiskola megfelelő gyönyörű épületben működhetik.

Az intézet megnyitása gróf Apponyi Albert égisze alatt, fényes zene ünnepélyek keretében történt. A megnyitás alkalmából Apponyi Albert oly nagy fontosságú és messze kiható megnyitó beszédet mondott, hogy az mind a közvélemény, mind a sajtó részére irányadó volt. Ezentúl Apponyi döntő erejű megállapításai alapján fogta fel a közvéleményünk a zeneművészet ügyét és jelentőségét.

E magas testület t. elnökének érdeklődése a zeneművészet érdekei iránt soha sem szűnt meg. Minden aktuális zenei kérdés lekötötte figyelmét s a közelmúltban is igen érdekes és szakszerű tanulmányt olvasott fel a Kisfaludy-Társaság egyik ülésén, zeneművészetünk történetéről és számottevő művészeiről. Azt hiszem ezek után kétségtelenül megállapítható a nagy befolyás, melyet a Tudományos Akadémia kiváló és zeneszerető tagjainak egész sorával zeneművészetünk fejlődésére gyakorolt.

Ha a Zeneművészeti Főiskola történetével és jelentőségével akarnék foglalkozni, akkor ez értekezésem feladatától el kellene térnem. Csak még annyit szeretnék megjegyezni, hogy az intézmények egymagukban bármily fényes keretben vannak is elhelyezve, csak azon esetben képesek

hivatásukat teljesen betölteni és nagy eredményeket elérni, ha rátermett férfiak vezetik, tartalmat adnak azoknak és összhangba tudják hozni az élet követelményeivel. Liszt Ferenc halála után ilyen providenciális férfiú vette át a Zeneakadémia vezetését. Michalovich Ödön, zeneéletünk nesztora, Tiszt és Wagner barátja, a magyar zeneszerzők egyik legjelentékenyebbje, a művészi elvek intranzigens harcosa, elérte egy emberöltőn át, kimagasló tantestületének élén, azon nagy eredményeket, melyeket előbb említettem. Nem lehet megfeledkeznem a magyar arisztokrácia érdemeiről sem. Magas kultúrájuk, műveltségük, vagyonuk és külföldi kapcsolataik által, az akkor élő elismert zenei korifeusokat körükbe vonták. Esterházy Pál herceg Kismartonban zenekart tartott fenn, melynek vezetője egy ideig Haydn volt. Ugyanakkor Liszt Ádám a herceg szolgálatában áll és születik — Liszt Ferenc. A Brunszvik grófi család Beethovent hívja meg martonvásári kastélyába. Ismeretes mily gyengéd szálak fűzik a halhatatlan mestert Teréz grófnőhöz, «halhatatlan kedveséhez». Brunszvik Ferenc gróf, mint a pesti városi színház intendánsa, megbízza barátját Beethovent, hogy a *Szt. István király* és *Athen romjai* című darabokhoz kísérő zenét írjon és egyszersmind meghívja Pestre. Tudjuk azt is, Bécsben milyen meleg baráti érzelmek kapcsolták Beethovent Erdődy Mária grófnőhöz. Nem lehet tehát elvitatni, hogy a magyar arisztokrácia révén, imponderábilis hatások működtek közre abban, hogy nálunk a magasabb zene iránti érdeklődés csirái elhintettek.

Azt hiszem e rövid megvilágítása a hazai zeneviszonyok fejlődésének is bizonyítékául szolgál annak, hogy hazánkban a XIX. század első negyede után, döntő lépések történtek zeneművészetünk európai színvonalra való emelése érdekében. E törekvések összeesnek a Tudományos Akadémia alapításával, illetve az Akadémia alapítása megelőzte ezeket. Hogy milyen nagy befolyása és hatása volt az Akadémiának zeneművészetünk fejlődésére, az előbbiekben már kifejtettem. De különösen nagy és maradandó érdemeket szerzett magának az Akadémia azáltal, hogy kezdettől fogva a magyar zene legfontosabb és legéletbevágóbb kérdését: a

népdal történetének problémáját kívánta megoldani. Fabó Bertalan helyesen mondja művében, hogy a népdal egyidős a magyar néppel, egyidős a magyar nyelvvel; éppoly terméke a népléleknek, mint a nyelv maga. A magyar népdalnak egyetlen egy sajátságát sem lehet igazán megfejteni a magyar nyelvnek teljes és beható ismerete nélkül. Mert a dal maga nem egyéb, mint színezett, stilizált beszéd. A dalnak primitív ritmusa nem egyéb, mint a szöveget alkotó nyelvnek legsajátosabb ritmusa. Ezek mind köztudomású igazságok, melyek bizonyításra nem szorulnak. De úgy amint a nyelvészt az érdekli, milyen volt nyelvünk ezer év előtt, úgy az akkori népies énekeket, dalokat, táncokat is szeretnők ismerni. Fájdalom, erre vonatkozólag semmi adat sem maradt; csak azt sejtjük, hogy népdalaink túlnyomó részben ősi nyolcas sorokra voltak felépítve éppúgy, mint a rokon turáni népek népdalai is. A középkor hozza meg a támpontokat, melyek már biztosabb alapot nyújtanak a kutatónak. Ebből a korból már maradtak egyházi énekek, himnusz-részletek szöveggel. Ezekből következtetni lehet ama népdalokra is, melyek az egyházi énekek hatása alatt keletkeztek. Sajnos, e népénekek sincsenek följegyezve. Magyarország felvidékén, amely nem volt annyira kitéve háborúnak és pusztításnak, a tótság, különösen Turóc Szt. Mártonban, sok magyar dalt őrzött meg tót szöveggel. így pl. reánk maradt a *Szent István nótája* című töredék, melynek tárgya a pogányokkal folytatott győzelmes csata. Régi egyházi énekek vagy azoknak motívumai sokszor átalakulnak a nép ajkán s népdalokká lesznek, mint pl. az általánosan ismert gyönyörű *Boldogasszony anyánk* című, melyet különösen a palócság előszeretettel énekelt.

A reformáció idejében felbukkant Tinódi Sebestyén, a magyar lantos, ki magyaros ritmusú, de az egyházi dalok által befolyásolt, az ország akkori szomorú helyzetének megfelelő komor színezetű krónikás-énekeivel járt-kelt a várakban és kúriákban. Ezek közül sok megmaradt az utókor számára. De a Hofgreff-gyűjteményen kívül, mely a XVI. század közepéről való és melyben nótás krónikák, siralmak és szent tárgyú énekek vannak feljegyezve, bizony keveset

tudunk. Balassának, e kitűnő lírai költőnek gyönyörű versei megmaradtak, de a dallamok, melyek hozzá íródtak, fájdalom elvesztek.

A legtöbb daloskönyvben csak vers van, dallam nincs. Λ nép persze énekelt a templomban istentiszteleten és saját örömére minden alkalommal; de hát a világi énekek legnagyobb része elveszett. Hiteles anyagra alig akad a kutató.

Fabó Bertalané az érdem, hogy Esterházy Pál nádor énekeskönyvét a XVII. század második feléből véletlenül egy budapesti antiquariusnál meglelte. E daloskönyv rendkívüli jelentőségű a magyar népies ének történetének szempontjából, mert-fényt vetett a XVII. század ama korszakára, melyből az Egyházak üldözése következtében a szerelmi népdalokból éppen semmi sem maradt meg. Esterházy daloskönyvében 73 zenedarab van feljegyezve. Sajnos, magyar nóta ezek között csak 16 van. A többiek idegen országok táncaiból állanak; közöttük több magyar tánc is található.

A XIX. század elején Pálóczi Horváth Ádám gyűjtött vagy ötödfélszáz ó és új éneket. E gyűjteményben vannak kuruc dalok, sőt Balassa idejéből való énekek is. De nagy fogyatkozásuk, hogy a legtöbb ének szövegét vagy átdolgozta vagy saját szövegével látta el. Horváth maga írja szószerint e gyűjteményéről «ó és új, mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinálmánya, ki másé». (A kéziratot a m. t. Akad. könyvtára őrzi.)

A XIX. századtól kezdve észlelhető a magyar népdal nagymérvű fellendülése és átalakulása. Különösen az újabbi időben több kiváló magj^ar zeneművész foglalkozik a magyar folklór tudományával. Legnagyobb részt fonográf segítségével jegyzik fel a szöveges dallamot. Sajnos, e gyűjtemények csak az utolsó század dalait és táncait foglalják magukban, t. i. azokat, amelyeket a nép e korszakban énekelt. Újabbi időben érdemeket szereztek a folklór gyűjtések terén Kern Aurél, Molnár Imre, Vikár Béla, Molnár Antal és különösen Bartók Béla és Kodály Zoltán, kik bejárva az országot, sok ezer, részben fonografált, részben lejegyzett szöveges dallamot gyűjtöttek. Bartók Bélától nemrégen a magyar népdalra vonatkozó tanulmány is jelent meg.

Az összekötő kapocs a nép és a városi közönség között a cigány volt és még ma is az; bár jelentősége és befolyása a magyar népies zenére jelentékenyen csökkent. Zeneiskoláink intenzív munkája következtében a cigányzenekarokat fokozatosan szakzenészekből álló úgynevezett szalonzenekarok fogják kiszorítani. Hiszen csak természetes, hogy a nehéz életküzdelmet folytató fiatal zenészeink a megélhetés és elhelyezkedés ezen könnyű módját nem fogják egyedül a cigányoknak átengedni.

Mikor jöttek a cigányok hazánkba? Liszt szerint ezt homály fedi, de valószínűnek tartja, hogy már 1200-ban voltak cigányok magyar földön. Brassai Sámuel más nézeten van és bizonyítja, hogy Mátyás királynak egy 1476-ból kelt levele szerint a szebeni külvárosban voltak már cigányok, kiket ő Szeben városa segítségére és szükséges munkáihoz rendelt. (Populos illos segyptiacos, seu ut vulgariter appellant cziganos). Legelső okleveles nyoma azonban a cigányoknak Zsigmond király 1423-ban kelt levele, melyben nekik pártfogást, szabadságot és vajdájuknak kiváltságot ad. Valószínű, hogy a cigányok Moldvából és Oláhföldről szivárogtak be hazánkba.

A cigányzenészek rendkívül nagy és fontos szerepet játszottak a magyar zene történetében. Lehet mondani, hogy a maguk részére úgyszólván kisajátították. Liszt Ferenc súlyos és káros tévedése, hogy a magyar zene tulajdonképpen cigányzene, is innen ered. Nem kétséges, hogy a cigányok zenekaraikkal, jobban mondva bandáikkal, századokon át terjesztették és népszerűsítették a magyar muzsikát, olykor érzelgős, aztán meg szilaj, sokszor pajkos, de mindig érdekes tüzes előadásukkal. Említésreméltó azonban, hogy Magyarországon a XV. és XVI. században nemcsak cigányokból állottak a zenekarok. Brassai szerint I. Rákóczi György fejedelem 1636-ból származó *«Registrum praebendale»-je* teljes felvilágosítást nyújt a felől, hogy legalább némely dinasztánk zenekara nem cigányokból állott. íme Rákóczi fejedelem zenészeinek nevei: Gregorius, Daniel, János, Pál, Thamás és István deákok. De később egészen cigányzenészek kezébe került a magyar népzene. A cigányzene a

magyar szíveket lekötötte és állandóan gyönyörködtette, különösen akkor, mikor a nemzet szenvedett. És mikor volt boldog a magyar! Sok árnyoldala volt annak, hogy egyedül ők voltak letéteményesei a magyar zenének. Tekintve a magyar nemzet nagy hajlandóságát és előszeretetét a zene iránt, azt hiszem nem tévedek, ha azt állítom, hogy zeneművészetünk sokkal előbb bontakozott volna ki a cigánystílusból és emelkedett volna európai magaslatra, ha a cigányok érzéki, színes és szuggesztív előadásukkal nem ringatják a nemzetet abba a hipnotikus meggyőződésbe, hogy csak a cigányok képesek az igazi, szívet-lelket gyönyörködtető magyar muzsikát interpretálni, minden más előadás csak tudákos «német» zene. Pedig a magyar zene egyszerű nemessége mennyire vesztett szépségéből a cigányok által az idők folyamán abba beoltott, átültetett, természetükből folyó, keleti színezetű és jellegű cifrázatok, ornamentikák és hozzá nem méltó sallangok által.

Ezzel szemben azonban el kell ismerni, hogy a cigányzenészek között sokan voltak, kik magukba szíva a magyar zene szépségeit, maradandó becsű dalokkal és nótákkal gazdagították népies zenénket. Gondoljunk csak — hogy néhányat említsek — Cinka Pannára, később Patikárius Ferkóra, aztán az öregebb Rácz Palira. Utóbbi szerzetté Erzsébet királynő egyik kedvenc *dalát, a Lehullott a rezgő nyárfa* címűt.

De a cigányok nyújtotta zenei élvezeteket drágán fizette meg a magyar zeneművészet. A cigánybandák az egész ország közönségét és népét meghódították, ízlését rontották és a zeneművészet érdekeinek útjába állottak. Semmiféle ünnepély cigányzene nélkül nem volt képzelhető. Lépten-nyomon cigánybandákkal találkoztunk. Magyarország specialitásává avattuk őket. Az idegenek elragadtatással hallgatták a «cigányzenét» és jogosan azt hitték, hogy magyar zene nincsen. A cigány nemcsak a magyar népnek muzsikált, hanem a magyar urnák, a magyar nábobnak is «cigányzenét» húz a fülébe. Ez a felfogás, sajnos, már általánossá vált külföldön. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint azok a magyar ízű zene művek, melyek idegen szerzők tollából mint Cigánynóták, Cigányfantáziák vagy más cigány jelzővel ellátott darabok

jelentek meg. Pablo de Sara sate pl. sokat játszott híres hegedűfantáziáját, melyet Szentirmay *Csak egy szép lány van a világon* című dalára írt, «Zigeunerweisen»-nek nevezte. Liszt Ferenc azonban, dacára a cigányzenére vonatkozó tévedésének, nem így járt el! Az ő remek és világszerte játszott magyar rapszódiáit soha senkinek sem jutott eszébe cigányrapszódiáknak nevezni. És mégis, későbben, férfikora delén megesett vele az a nagy botlás, hogy magyar ősi zenénket úgyszólván a cigányoknak ajándékozta.

Liszt Ferenc hazafisága nem szorult védelemre és minden kételyen felül áll. Mindig büszkén hangoztatta magyar voltát. Számtalan nyilatkozata és magyar barátaihoz intézett levelei mind a hazájához való hűségét, ragaszkodását és szeretetét igazolták. Midőn 1875-ben a Zeneakadémia elnökének kinevezik, 11 éven át, haláláig, évről-évre hazajön, odaadással tanít és zeneművészetünk föllendülése érdekében óriási tekintélyének súlyát érvényesíti. És ha mindez nem volna elég bizonyíték, ott vannak művei. *Magyar rapszódiáit* még ma is tomboló lelkesedés mellett játsszák a legnagyobb zongoraművészek az egész világon. Legnagyobb és legértékesebb műve, a *Szent Erzsébet legendája,* minden tekintetben magyar mű. Magyar a tartalma, hősnője,.szelleme, magyar a zenéje. Nemcsak a hazai zeneirodalomnak, de a világ zeneirodalmának örökbecsű magyar műve. A magyar koronázási s az esztergomi mise és számos más nagy műve, mind-mind magyar szívének sugallatai és magyar érzelmeinek megnyilatkozásai. Ha hallgatjuk a koronázási mise Benedictusát, önkéntelenül könny tódul szemünkbe. Én magam is abban a felejthetetlen megtiszteltetésben részesültem, hogy Liszt Ferenc kíséretével Benedictusát eljátszhattam. Valahányszor körünkben időzött, tiszteletére a budapesti társaság színe-java fényes estélyeket rendezett, melyeken ő maga is szokott közreműködni. Ez alkalmakkor játszottam vele nemcsak a Benedictust, hanem 13. magyar rapszódiáját és Beethoven Kreutzer-szonátáját is. Soha el nem múló boldog emlékeim közé tartoznak ez estélyek, nemcsak azért, mert engem mint ifjú kezdő művészt magához emelt, hanem mert egy ismeretlen nagy világot nyitott meg

számomra kolosszális művészetével. Kilenc évvel később a brüsszeli kir. Conservatorium tanára voltam már és Antwerpenben találkoztam a mesternél utoljára. Akkor egész Belgium ünnepelte őt. Brüsszelben a Szent Erzsébetet adták elő. Antwerpenben egy ottani gazdag patrícius: Lynen úr, palotájának termeiben rendezett hangversenyt a mester tiszteletére. A műsor csupa Liszt-művekből állott. Ott láttam a mestert utoljára és ott játszottam vele utolszor a Benedictust és a 13. rapszódiát. A hatás leírhatatlan volt. A több száz személyből álló előkelő társaság ujjongott, a hölgyek, fiatalok és vének, csókkal borították kezeit, sőt reverendáját is. Minthogy akkor már eltökélt szándékom volt, hogy elfogadom Trefort miniszter hívását és hazatérek, több ízben a hazai zenei viszonyokra terelődött beszélgetésünk. A mester mindig atyai szeretettel emlékezett meg Budapestről s bár az akkori zenei viszonyaink és helyzetünk nem elégítette ki, mégis bízott a jövőben, mert nézete szerint nemzetünk eminensen muzikális nép, sok a tehetség nálunk és a talaj el van készítve a nagy fellendülés számára. Nagy szíve tehát haláláig nekünk dobogott és érthetetlen, hogy mi téveszthette meg oly súlyosan a magyar zene eredetére vonatkozólag.

Könyve: «Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie» 1859-ben jelent meg Párizsban. E tanulmányában is, mint a többi irodalmi művében Liszt előkelő, finom, sőt raffinait stilisztának bizonyult. 400 oldalra terjedő könyvének olvasása ebből a szempontból élvezetet nyújt. A cigányok történetének, életének, jellemének és szokásainak leírása, bár sok érdekeset is tartalmaz, mégis azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy e könyv minden realitást nélkülöz és egy nagyszerű elmének romantikus képzeleti szüleménye. Liszt e könyvében a cigányról eszményképet alkotott magának, melynek a valósághoz semmi köze nincs. De kérdem, mi indíthatta Lisztet arra, hogy a magyar cigányokkal ily behatóan foglalkozzék, a nélkül, hogy velük érintkezésbe lépett volna, a nélkül, hogy helyszínén, tehát Magyarországon tanulmányozta volna a cigányok életét? E kérdésre a következőkben válaszolhatok: Liszt hazájától gyermekkorában szakadt el. Idegenben élt,

ott végezte tanulmányait, magába szívta az idegen kultúra légkörét, ezzel úgyszólván asszimilálódott. Fiatal korában csak ritkán jött hazájába. Ilyenkor hallotta a cigányokat. Nemcsak őreá gyakoroltak nagy hatást, de Liszt látta azt a nagy lelkesedést is, mely őket országszerte körülvette. Midőn érdeklődni kezdett a cigányok zenéje iránt, megtudta, hogy sok közismert magyar nótának cigányprímás a szerzője. Hozzájárult mindehhez az ő képzete az idealizált cigányról, mely nézete szerint az istennek egyik legérdekesebb és legnemesebb alkotása és rendkívüli emberi tulajdonságokat egyesít magában. Abból indul ki, hogy bár a cigányok hindu páriáktól származnak, mégis ideálisan gondolkozó, szabadságszerető nép, amely semmiféle más nemzetnek alá nem veti magát. Éheznek-szomjaznak, fáznak-szenvednek, kínoztatják magukat és meghalnak a szabadságért. Abszolút szabadságuk mellett azonban zenéjöket is rajongásig szeretik, de különösen a hegedűért élnek-halnak. De Liszt tovább megy és azt állítja könyvében, hogy úgy, mint minden nemzetnek, a cigánynemzetnek is megvan a maga eposza; de nem szóban és versben — hanem muzsikában! Évszázadokon keresztül készült és fejlődött a nagy cigányéposz hegedűn és ez a cigányzenében nyilvánul meg. íme Liszt feltevése. Ebből kiindulva, egyik tévedésből a másikba esik. Mert hiszen olyan országokban, hol a cigányok csak úgy kóboroltak, mint hazánkbán, de zenével nem foglalkoztak, ott nincsen zenei cigány-éposz ! Csak a zeneileg kevésbbé művelt államokban volt e téren a cigányok érvényesülése lehetséges; de ezekben az ottani népzene döntően befolyásolta őket. Illetőleg ők Oroszországban orosz zenét, Romániában oláh zenét s Magyarországon magyar zenét tanultak és adtak elő. Elismerem azonban, hogy, mint már előbb kifejtettem, előadásaik keleti származásuk ízlésének bélyegét hordják magukon. Liszt szerint a cigány bámulatos emberi tulajdonságokat egyesít magában. Többek között ezt írja róluk: «Lehetetlen teljesebb egybeolvadást a természettel elképzelni, mint a cigányét». Vagy: «A túlzás az ő szokásainak elemévé lesz: ő csak akkor érzi magát jól, ha a felindulás az utolsó magaslatig fokozódik». Más helyen azon elmélkedik Liszt, a cigány mennyire imádja

a természetet, ennek ölében él és általa boldog. Azonban megemlékezik arról a nagy bánatról, melyet ők származásuk következtében éreznek. E bánatot művészetükbe átviszik s ezzel a hallgatóból a legerősebb benyomásokat váltják ki. Erre vonatkozólag ezeket írja Liszt: «A cigány, a halhatatlan csavargó, a társadalom, által kilökött és száműzött, semilyen nemzet által vissza nem kívánt gyermek, a minden gondozást nélkülöző anyátlan, a minden elhagyatottság fia. Ha az ő nótái fülünkhöz csendülnek, megértjük őket, mert tonikája fájdalomba van merítve, terce fájdalomból van kiverve, domináns pedig a legélesebb fájdalmat fejezi ki. Mohón hallgatjuk őt és kérdezzük: hol található ez akkordokban az enharmonikus hang? Senki sem kételkedhetik, hogy a fájdalom, amely önönmagát megénekli, egy oly érzésen alapul, melynek ereje van minden igazságtalanságot, minden tévedést visszaváltani, megszüntetni, mert enharmonikusan kapcsolódik egy égi aspirációba, az Istenség előérzetébe.»

Más helyen ezeket írja: «Mihelyt képzeleterejét a cigány megérzi, mely a művész titokzatos tehetségével függ össze, azon rögtöni kívánság ragadja meg, hogy az ő fájdalmának benyomásait egy dalban fejezhesse ki, amely e benyomásokat önmaga előtt széppé és magasztossá varázsolja. Az ő teljeserejű szervezete egy olyan nyelvet beszél, amely szótlan külseje alatt megborzongatja és bensőleg szenvedélyes hevességgel feldúlja».

Jlyen hangnemben ír Liszt a cigányokról. Tehát ez volt akkori véleménye róluk. Csoda-e, hogyha e — nézete szerint — kiváltságos, őserő vei rendelkező, par excellence zenészfajnak tulajdonítja a mi bűvös szépségű, lebilincselő népzenénknek keletkezését; azt a zenét, mely minden idegen zenészt is annyira elragadott, hogy magyaros szerzemények írására ösztökélt. Sőt a legnagyobb külföldi zeneszerzők is foglalkoztak a magyar zenével. így pl. Haydn, Mozart, Schubert, de Beethoven is. *Szent István király* c. darabhoz írt nyitánya és kísérő zenéje is arról tanúskodik, hogy ismerte és szerette a magyar zenét. Később egy más nagy német zeneszerző: Johannes Brahms, sok művét kifejezetten magyar irályban írta meg. Különösen *Klarinét-ötösének* adagiója mintaképül

szolgálhat fiatal zeneszerzőinknek, hogyan kell a magyar gondolatot és dallamot szimfóniai művekbe beleszőni és feldolgozni. Mindig az volt a panasz, hogy a magyar elem (motívum és dallam) a nagy zenei formákra nem alkalmas, ezekben nem tud érvényesülni; mert szerzőink vagy csak egyszerűen beleillesztették szerzeményeikbe népdalainkat, táncainkat, ami csekély érdekességet kölcsönzött a műnek, vagy a magyar motívumok oly vizenyősekké váltak a feldolgozásban, hogy felismerhetetlenek lettek. A múlt század hírneves szláv szerzői, mint Smetana, Dvorak, de különösen az oroszok, Csajkovszky, Rimszky-Korszakoff, Borodin, teljesen nemzetük népies zenéjében gyökereztek és mégis világirodalmi szempontból is érdekeset produkáltak. A magyar drámai zenében, leszámítva Erkel Ferenc népszerű műveit, igen sok kísérlet volt, melyekben a magyar érzés és gondolat dominál. De kitűnő művek egész sora is keletkezett. Ezek közé sorolandó Mihalovich Ödön *Toldi szerelme* és legújabban Poldini *Farsangi lakodalma* és Szabados *Fanni-yd.* Én magam is foglalkoztam e problémával és ifjúkoromban egy teljesen magyar népies irányban tartott operát írtam a *Falu rossza* szövegére. De bizony akkor a m. kir. Operaházban még nem volt udvarképes a magyar paraszt. Később magyar irályban írtam meg *Lavotta szerelme* c. operámat is.

Nem hiszem, hogy mindahhoz, mit a magyar szerzők törekvéseiről elmondtam, a cigányoknak legtávolabbról is valami közük volna. Liszt könyvének megjelenése után a szakzenészek és zenebarátok mind egy véleményen voltak, t. i., hogy oly szembeötlő nagy mesterünknek tévedése, hogy választ sem érdemel. Minthogy azonban a külföld figyelme felkeltetett és a magyar zenére irányíttatott, szükséges volt az erélyes magyar válasz. Fel kellett világosítani a külföld félrevezetett közvéleményét és meg kellett állapítani az igazságot a mag var zene eredetéről. Be kellett bizonyítani, hogy Liszt állítása egy lángész jóhiszemű tévedése volt. A válasz nem késett. Ismét a Tudományos Akadémiának egy nagyhírű tagja: Brassai Sámuel, a nagy zeneismerő és kedvelő, bizonyára az Akadémia hozzájárulásával, lépett sorompóba. *Magyar vagy cigányzene. Elmefuttatás Liszt*

Ferenc cigányokról írt könyve felett. 1860-ban Kolozsvárott jelent meg e kis mű, melynek megjelenése után minden további vita szükségtelenné vált; mert Brassai Sámuel, aki behatóan foglalkozott a zeneművészettel, alapos ismerője volt mind a klasszikus zeneirodalomnak, mind a magyar zenének, teljesen felvértezve állhatott szembe Liszttel. Játszi könnyedséggel sorakoztatja a legerősebb érveket és humorral, sokszor gúnyosan rombolja le lisztnek a cigányokról alkotott fantasztikus képét; de még inkább megsemmisítő ítéletet mond Liszt azon állításáról, hogy a magyar zenét a cigány alkotta. .«E végett — írja Brassai — szüksége volt Lisztnek arra a negatív tényre, hogy a magyartól ezt a zenét a cigány nem tanulta. Ezt azzal az indirecta demonstratioval volt legkönnyebb bizonyítani, hogy nem is tanulhatta. Mire hát végok gyanánt az a tény kellett, hogy a cigány általában nem tanul senkitől semmit és hogy mindazoktól a népektől, melyekkel együtt lakik, illetőleg amelyek közt kóborol, ofy külön tartja magát, mint az olaj a víztől: és így támadt aztán szerzőnk agyában a cigánynemzetnek az a nonsensicalis képe, melyet elég sűrű idézeteinkből ismer már a kedves olvasó. Ezen képen nyugszik szerzőnk sophismái és paralogizmusai egész épülete s ezért kellett nekünk ezen alapon megingatnunk, ürességét, sőt semmiségét kimutatnunk, mire aztán az épület lerozzanása következik kimaradhatatlanul. Nem tanult a cigány senkitől ! . . . Hát a hegedűt ő találta fel ? melyen Liszt szavai szerint «nyirettyűjét jártatja le, szívnedvének seprőtlen tiszta essentiáját ?» «Egyik csattanósabb igazságot a másiknál sorakoztatja Brassai és megsemmisíti Liszt állításait, jobban mondva fantazmagóriáit.»

Fontos és szükséges volt e tudományos alapon történt cáfolata, mert e nélkül könnyen felhasználhatták volna Liszt állításait ellenünk. De minthogy szerencsére köztudatba ment át Liszt tévedése, csak azért foglalkoztam hosszasabban e kérdéssel, mert alkalmat nyújtott azon tény megvilágítására, hogy Brassai Sámuel a Tudományos Akadémia nagyhírű tagja emelte fel nagysúlyú szavát, *egy* drága magyar kincsnek — nemzeti zenénknek érdekében.

Végére jutottam tanulmányomnak és összefoglalva a Tudo-

mányos Akadémia a zeneművészet terén kifejtett ténykedését fennállásának első századában, újra hálásan megállapíthatom, hogy hazánk e legmagasabb tudományos testülete mindig éber figyelemmel kísérte zeneművészetünk fejlődésének különböző mozzanatait és minthogy a magyar népdal szorosan összefügg a népköltészettel, nyelvünk sajátságaival, ritmusával, különösen a magyar népdal történetére vonatkozó kutatásokra terjesztette ki figyelmét. Ezzel annyira előmozdította zenénk haladását a folklór terén, hogy kétségtelenül nagyban hozzájárult jelenlegi virágzásához.

Magyarország mai nehéz, megcsonkított helyzetében kétszeresen fontos, hogy kultúránkat minden téren erősítsük és fejlesszük.

A külföld velünk szemben gyakran tanúsított közönyösségét, tájékozatlanságát vagy bizalmatlanságát, nemzeti művészetünk gyakori bemutatásával tudnánk ellensúlyozni, sőt legyőzni. Hiszen a művészetek internacionális nyelvét minden kultúrember megérti! De különösen zeneművészetünknek a külföldön való intenzívebb propagálásával tudnánk a külföld közvéleményére megértőleg hatni és azt javunkra felhasználni.

Kérem tehát a Magyar Tudományos Akadémiát, e magas testületet, az előttünk álló második század elején, részesítse a magyar művészeteket továbbra is az eddigi meleg és megértő támogatásában és ha elérkezettnek látja az időt, egészítse ki magát, külföldi akadémiák mintájára, *zenei* és *képzőművészeti* szakosztályokkal.

Hálás köszönetet mondok még a Tudományos Akadémiának, hogy alkalmat nyújtott e vázlatos fejtegetéseim előadására és köszönetet mondok a nagyérdemű közönségnek megtisztelő türelméért.